

БУДУЋНОСТ СРПСКЕ ОПИСНЕ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ

монографија

приређивач
Рајна Драгићевић

Београд, 2025

Обрада апстрактних именица у описним речницима савременог српског језика

Ана Љ. Петровић Дакић

Апстрактни појмови, а потом и речи које их означавају – највише именице – чине групу која има дугу традицију изучавања у филозофији, психологији, лингвистици, али с чијим се одређењем сусрећу и деца у основној школи. Ипак, дефинисање те групе није увек једноставно и јасно, а статус њених чланова, због тога, није стабилан. У жељи да ближе изучимо ову групу, саставили смо речнике вербалних асоцијација ученика од 2. до 8. разреда основних школа са српског говорног подручја за 20 репрезентативних именица које припадају групама које се обично третирају као апстрактне. Утврдићемо да ли се и како добијена асоцијативна поља поклапају с елементима дефиниција из описних речника, приближавају ли се једни другима како деца одрастају, као и одговарају ли речници пре асоцијацијама код дечака или код девојчица. Напошетку, даћемо – на основу добијених налаза, искуства у раду с вербалним асоцијацијама и увида у описне речнике трију других језика – препоруке које би се могле применити у даљем развоју српске лексикографије.

1. Увод

1.1. Ово поглавље засновано је на нашој докторској тези (Петровић Дакић 2019), те ћемо прво укратко изложити питања којих смо се у њој дотакли и описати речник који смо за потребе те тезе саставили. Приликом израде тезе смо, на узорку ученика основних школа са српског говорног подручја, припремили речник вербалних асоцијација за 20 апстрактних именица. Ово смо учинили стога што смо приликом рада с ученицима уочили да је категорија апстрактних речи дефинисана тако да, иако делује релативно јасно на први поглед, отвара бројне недоумице кад ту дефиницију треба применити у раду.

То се односило првенствено на школски контекст, у коме примери треба да добро илуструју оно што се учи, било да су дати на часу, било као део питања или очекивани одговор. Но, ови проблеми се могу јавити, а и јављају

се, и приликом истраживања која се тичу апстрактних речи, шире гледано, или апстрактних именица, уже гледано.^{1,2}

Чак ни формални критеријуми не дају увек потпуно задовољавајућа решења за поменуте проблеме: пребројивост, истакнута као једна од одлика апстрактних речи у уџбеницима, функционише само у контексту остварене употребе, тј. код алолекса (*Свих мојих њеи бивших љубави били су добри људи*), а категоризација се у учионици и на тесту примењује на деконтекстуализоване лексеме.

1.2. Како бисмо испитали јављају ли се ипак неке правилности између апстрактних именица у оквиру језичког развоја, испитали смо како се за њих стварају асоцијативна поља у оквиру основне школе. Како бисмо их упоредили с онима код одраслих испитаника, користили смо *Асоцијативни речник српскога језика* (Пипер и др. 2005), допунивши га одговорима студената Универзитета у Београду код оних речи-дражи које смо ми имали, а које се у њему нису јављале. Надали смо се да ће се, чак и ако се не издвоје неке заједничке црте ових речи током нашег испитивања, у прегледу литературе из других традиција наћи неке дефиниције које би боље функционисале у већем броју ситуација од оних нама до тада доступних.

Ни једно ни друго се није десило, но, увидом у друга истраживања могли смо приметити да ови проблеми нису нешто карактеристично само за нашу област, те да су се њима бавили и други заинтересовани за дистинкцију конкретно : апстрактно – ако она уопште постоји. Различитим одређењима ове категорије смо посветили читаво поглавље тезе, те ћемо овде поменути да су нам најближи ставови који посматрају однос између конкретних и апстрактних појмова као полицентричну мрежу, а не дихотомију или континуум (Барсалу и др. 2018).

За наше поглавље је битан и низ истраживања везаних за пројекат *Small World of Words* (за преглед видети Де Дејне и др. 2018). Скупљајући асоцијације великог броја испитаника на изузетно велик број речи-дражи (преко 12.000), ова група истраживача је, између осталог, показала да мреже добијене путем вербалних асоцијација боље приказују семантичке информације из менталног лексикона но оне добијене на основу чисто језичких података (рецимо, на основу WordNet-а) (Де Дејне и др. 2016). Ово је све било могуће јер су податке прикупљали путем рачунара, те би даља истраживања, по нашем мишљењу, требало водити по угледу на њихова.

¹ На пример, појмове *раи*, *Афродита*, *Хари Појтер* или енглеско *morass* (примарно „мочвара”, али секундарно „компликована ситуација”) неко би све могао класификовати као апстрактне јер су „неопипљиви”, „недоступни чулима”, неко други би све могао класификовати као конкретне јер су омеђени и пребројиви, а неко трећи би могао ту видети неке појмове као апстрактне, а друге као конкретне. Истраживања која користе опречне класификације имаће и опречне резултате, иако су била заснована на истим речима.

² Одличан преглед могућих проблема с овом категоријом и њеним дефиницијама дају Бризбарт и др. (2014).

1.3. Наше истраживање имало је неколико ограничења, те их треба имати у виду и овде. Осим што је само питање одређења апстрактних речи већ било проблематично, требало је, чак и с претпоставком да ћемо се ослонити на одређену полазну дефиницију, одабрати речи-дражи које би биле репрезентативне за њу. Будући да је доста велик број асоцијација био потребан да би се усталила асоцијативна поља, а да је, притом, скупљање асоцијација дуготрајан и мукотрпан процес чак и с одраслим испитаницима, одлучили смо се за мањи број дражи, али где бисмо задовољили критеријуме за даљу семантичку анализу (Караулов према Пипер и др. 2005: 96; Черкасова 2006).

1.4. Одабрали смо именице које су представљале апстрактне концепте који ће донекле бити блиски испитаницима. То су пре свега биле емоције, особине, али је било и речи за друге апстрактне појмове. Изабрали смо намерно и неколико за које смо претпоставили да можда неће бити познате као саме речи (*љубомора*), јер смо хтели да испитамо како се асоцијације с годинама развијају и у том случају. На крају се на том списку нашло следећих 20 речи-дражи: *будућности, добродша, душа, живош, лејоша, љубав, љубомора, љушња, мир, мржња, нага, нејравда, ѿмоћ, рагоси, самоћа, срећа, сшнд, сшрах, шшта, усшех*. Припремљене анкете смо послали у основне школе у градовима и селима од Бањалуке до Ниша, од Суботице до Новог Пазара и Лепосавића. Испитани су разреди од 2. до 8, с више од 700, а мање од 800 испитаника по разреду.

Након квалитативне анализе асоцијативних поља, тј. њихове семантике,³ као ни након квантитативне анализе по одликама ових поља које је користила претходница (Гашић Павишић 1981), нису се указале црте које би доследно издвајале неке групе међу нашим дражима или које би одликовале све дражи као евентуалне представнике „апстрактних” именица. Ово је у складу с налазима који кажу да апстрактни појмови нису у бинарној опозицији према оним конкретним, већ да је у питању полицентричан систем.

1.5. У наставку поглавља размотрићемо како су наше речи као представници, условно схваћено, апстрактних именица описане у речницима. Занимало нас је поклапају ли се дефиниције с оним што је видљиво у асоцијативним пољима ових речи; мења ли се однос тих поља и дефиниција како наши испитаници одрастају; постоје ли разлике између дечака и девојчица кад се њихова асоцијативна потпоља упореде са стањем у речницима и одговарају ли речници више пољима једног од полова. На крају ћемо дати неколико предлога везаних за лексикографски рад до којих смо дошли бавећи се овим вербалним асоцијацијама. Због ограничења у простору нећемо прелазити сваку реч засебно, већ ћемо осветлити неке опште тенденције и на неколико изабраних примера приказати тачке у којима видимо простор за

³ Захват анализе одредили смо, по предлогу Милекића и сарадница (1988), релативно у односу на јачину примарног асоцијата (одговора), а не формално на првих X асоцијата, те број испитиваних асоцијата варира између различитих поља.

побољшање обраде у описним речницима, а око којих би вербалне асоцијације могле помоћи.

2. ОБРАДА АПСТРАКТНИХ ИМЕНИЦА У ОПИСНИМ РЕЧНИЦИМА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Први утисак потврђује оно што је проф. Гортан Премк дала као оцене трију наших великих описних речника: „У Речнику САНУ квалитет је веома висок, лексикографско умеће у неким је секцијама [...] доведено готово до савршенства, у шестотомнику (Речник МС) квалитет је висок, у једнотомнику квалитет је једва висок” (Гортан Премк 2017: 295). Важан фактор у томе је сигурно и практична разлика између ових речника: неке од разлика, попут краћих дефиниција, више метајезичких константи (Ивановић 2014а), мање примера, и то скраћених, могу се приписати ограничењима у простору на која издавачи и аутори мањих речника морају рачунати.

Ипак, када се погледају саме дефиниције, оставивши по страни разлике у њиховом обиму, видно је да се оне држе истих или врло сличних смерница. Делује да су неке од њих пренесене из старијег и већег речника у новије и мање. У оквиру њих, као што се константе између наших речи-дражи посматраних на нивоу групе нису могле уочити, тако се оне не могу уочити ни код одговарајућих одредница у овим речницима. Иако се нека одређења могу наћи код више речи, (па се, рецимо, у РСАНУ *осећање* јавља код *љубави*, *љубоморе*, *мржње*, *наде*, па и *душе*; не јавља се код *љушће*, која је одређена као *стијање*, заједно с *миром* или *неправдом*), нема једног приступа који би покривао све њих.

Број значења и, тиме, величина речничких чланака такође није једнака између одабраних лексема. Постоје оне именице које имају тек једно значење, попут *љушће* и *мржње*, евентуално два (под)значења, попут *наде* и *неправде*. Но, има и оних које имају изузетно развијену семантику, те се чланак за именицу *душа*, с њених 10 значења и мноштвом фразеологизама, протеже на више од седам страна великог РСАНУ. Именица *животи* има сличан број значења, девет, али заузима трећину тог простора. Премда мање, чак и то сведочи о њеној важности у језичком, али и појмовном систему говорника српског језика.⁴

Можда би наоко неуједначена формална обрада ових речи деловала незадовољавајуће ономе ко у испитивање креће с претпоставком о постојању апстрактних речи/именица као јединствене и унутар себе кохерентне групе,⁵

⁴ У каснијем одељку ћемо видети има ли развијеност полисемантичке структуре једне речи и, потом, величина њеног речничког чланка везе с неким одликама асоцијативних поља.

⁵ На пример, могле би се као репрезентативне апстрактне именице узети оне на *-оси*. Оне би се могле ексцерпирати из (обратних) речника, те би потом било могуће у оквиру одређеног корпуса испитати њихово понашање у вези с неком одликом. Тако би постојао један критеријум који обједињује све испитане речи, а притом би могле бити испитане *све* речи тог типа из одређеног извора. Тог јединства и потпуности нема међу наших 20 речи, али сматрамо да су оне ближе и

али се ови увиди, у ствари, у потпуности уклапају с нашим налазима, али и све гласнијим ставовима у ширем кругу когнитивних наука, да ова група не постоји – бар не тако идеално одређена.

3. КРИТИЧКИ ОДНОС ПРЕМА ОБРАДИ АПСТРАКТНИХ ИМЕНИЦА У РЕЧНИЦИМА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Саме дефиниције у РСАНУ дате су исцрпно и, из угла корисника речника, ваљано. Покривена су значења која би задовољила потребе просечног образованог читаоца, она која би задовољила потребе и високообразованог стручног читаоца, као и нека специфична, мање позната, регионална или ужестручна, која ће бити доступна само неким слојевима говорника – и лексикографу. Примери су већим делом добро одабрани.

Но, у овим областима леже и неке мањкавости овог или других наших описних речника. Оне су, с једне стране, разумљиве, али их морамо поменути. Читањем речника стиче се утисак да се одређење „савремени” током дугогодишњег прикупљања података и вишедеценијске израде речника понешто удаљило од свог основног значења.⁶

То је донекле ублажено у РМС и, очекивано, доста новијем РСЈ, али они са собом носе сопствена ограничења. Одбацујући нека значења, они добијају на савремености, али ако избор из неког разлога не буде најадекватнији, новонастали чланак може деловати чудно. Због ограничења у простору, аутори су морали скраћивати примере, те се и ту могу јавити недоумице код корисника-нелексикографа. Иако је аутору јасан контекст неког примера, он лаику који неколико година касније тражи потврду за неко значење може деловати превише деконтекстуализовано, толико да не потврђује приписану дефиницију.⁷ Такође,

важније деци од многих од око 6.500 речи на *-осӣ* наведених у *Образном речнику* Мирослава Николића, те би стога њихова асоцијативна поља могла рећи више о дечјем когнитивном и језичком развоју.

⁶ *Мир* као „покр. брашно” – чини се и по примеру да је у тренутку прикупљања било нешто мање уобичајено; такође, постојање таквог једног примера поставља питање, бар код корисника који нема приступа остатку потврда, је ли то заиста пример полисемије, или је ипак то хомонимија, можда уз *мир*².

⁷ Посебно нам је запао за око пример који смо прво прочитали у РСЈ: „*живо̄ӣ* 11. нар. *мушки њолни ориан*: удари га по животу”. Ово нам је било необично јер је наше схватање ове речи у сличном значењу било шире, а сам пример је могао потврђивати и тумачење из РСЈ, и оно наше. Даља консултација РМС показала је да је слично значење, али не с овим примером, било „5. *шело, сна̄ја; с̄ирук*”. У РСАНУ је *живо̄ӣ* као део тела био прво „а. *људски орианизам, шело, њирук*” (постоји и у РСЈ, али удаљено, на б. позицији), а „нар. *мушки њолни ориан*” било је под б. Уз то су се јавили „в. покр. *с̄ирук, њас*”, „г. покр. *њрбух, с̄иомак*” и „д. покр. *њенске њруди, њрса*”. Зашто је аутор одлучио да више ширих значења сведе на једно, уже, и то доста специфично, нисмо могли видети ни из ширег контекста који смо нашли у РСАНУ: „Онда му сестра покаже

број (под)значења и њихов редослед најбоље је дат, у складу са закључцима Гортан Премк, редом, у РСАНУ, РМС, па РСЈ (видети фусноту 4).

4. ОБРАДА АПСТРАКТНИХ ИМЕНИЦА У ОДАБРАНИМ ЈЕДНОЈЕЗИЧКИМ РЕЧНИЦИМА СТРАНИХ ЈЕЗИКА

Као тачке поређења у другим лексикографским традицијама, узели смо неколико речника из других језика: руског, енглеског и немачког. У питању су били *Большой толковый словарь русского языка*, *Словарь русского языка*, *Толковый словарь русского языка*, *American Heritage Dictionary of the English Language*, *Webster's College Dictionary*, *Collins English Dictionary*, *Duden online*.

Руски су били физички, а енглески и немачки електронски примерци. Овај избор је био намеран, јер су електронски речници не само практичнији (одасвуд су доступни ако се имају рачунар и мрежни приступ, као и брже претраживи) већ су често и савременији. У њима је могуће имати преглед више различитих издања истог речника, а притом имају и елементе који могу бити доступни само кад се речник ослободи физичког аспекта. Будући да су нам ти елементи занимљиви што се тиче разлика у односу на наше речнике, те евентуалних могућности за даљи развој, изабрали смо и њих за наш рад.

Разлике између испитаних речника, наравно, постоје. Део је до тога што речи, чак и ако се поклапају у неком од значења, па и неколико њих, могу у различитим језицима развити различиту полисемантичку структуру, јер не деле стварност на исти начин (Липка 1992 у Драгићевић 2007: 55).⁸ Такође, због природе језика, неке речи могу припадати и различитим врстама, а у оквиру исте одреднице.⁹ Постоје и разлике у неким дефиницијама, те се речи које одговарају преводу *љубави* у српским и руским речницима, изузимајући ТСРЈ, дефинишу уз помињање супротног пола, док у осталим речницима тога нема. Енглески речници, посебно АХД, чешће имају и више енциклопедијске дефиниције, као и оне директније везане за хришћанску културну традицију.

Но, ван набројаних а очекиваних разлика, остале нису суштинске, већ се пре могу објаснити варијацијама које постоје између различитих аутора

руком да га удари у живот, и он га удари онако, и како га удари, змај остане на мјесту мртав (НПр Вук, 10)". Иако је наредни пример у РСАНУ јаснији, јер се директно везује за мошнице, онај из приповетке и даље делује необично кад се сагледа с практичне, животне стране: премда је могуће, тешко нам је замислити да би неко покушао да убије другог тако да овај „остане на мјесту мртав” једним ударом по полном органу, већ да би то пре учинио једним ударцем на „тело, труп”, „струк, пас” или „трбух, стомак”.

⁸ То се може видети, на пример, у томе како енглеско *future* (≈ *будућноста*) развија значење „деонице” или како немачко *Hilfe* (≈ *помоћ*) може означавати и „пренос јахачевих наредби на коња путем притиска бутина, промене тежишта, мамуза, узди и сл.”.

⁹ *Future* као придев или *love, hate* као глаголи и придеви у енглеском.

чак и кад пишу у исто време на истом језику исти речник, а камоли кад су у питању различити речници различитих језика писани у различито време. Може се видети да су аутори из различитих традиција ипак испред себе имали исти (условно речено) појам, те је само питање како га је појединац интерпретирао и потом разложио на (под)значења. С обзиром и на разноврсност испитиваних речи, кад се на њих гледа из шире перспективе, евентуалне ситније разлике се губе и остаје утисак да су иза ових речника стајали, без разлика између издавача и језика, добри лексикографи и лексикографски тимови.

Ипак, оно што се примећује у страним речницима, посебно у облику у којем смо их ми анализирали, јесте да у њиховим електронским издањима има додатака који не би били доступни у оним физичким, а који би читаоцима могли бити корисни и/или забавни (неке од ових могућности су већ описане у Ивановић 2014б; Ивановић и др. 2016). Ту су игре, енциклопедијски додаци, вишејезични речници, речници синонима, етимолошки речници, речници идиома. Та проширења бисмо означили као донекле очекивана – она не постоје, или не постоје увек, у речницима општег типа не само због тематске усмерености одређеног дела. Сматрамо да је тематска усмереност код физичких издања пре настала као производ практичних ограничења него што је случај обрнут, те да би, с неограниченим људским, финансијским, временским и просторним ресурсима, више лексикографских тимова бирало да прави „потпуне” речнике, оне у којима се сустиче више специјализованих речника. Електронска издања многа од тих ограничења смањују и донекле изједначавају: разлика између једне књиге и хиљаду књига је огромна у опипљивом свету, али је тек неколико мегабајта у електронском.

5. ВЕРБАЛНЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ ДЕЦЕ ШКОЛСКОГ УЗРАСТА И ОПИСНИ РЕЧНИЦИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Прегледом асоцијативних поља можемо приметити да се и она, као и дефиниције одабраних именица, међусобно доста разликују. Постоје она која су ужа (*љубиња, радосић, самоћа* и *сџиџ*), те она шира (*лејоџија, њомоћ* и *доброџија*); она која остају без промена током одрастања (*радосић*), као она која се доста мењају (*живоџи, нага, мир*); она која су једнака између полова (*радосић*), као и она где се полови у одговорима разилазе (*љубав, мир, нејравда, срећа, сџирах, џуџа, усџех*); она где је јасно да су деца од млађих разреда упозната с појмом, као и она где се види да се појам тек формира (*љубомора*).

Када се упореде са стањем у речницима, уочавају се нека поклапања. Прво, од самог погледа на податке, види се да стереотипна асоцијативна поља корелирају са краћим речничким чланцима, тј. са речима чија полисемантичка структура није толико разграната (*љубиња, радосић, самоћа, сџиџ*).

Друго, наши испитаници су давали одговоре који су везани за ако не примарна, оно доминантна значења. Као одговори добијене су или језички повезане речи (*ћомоћ* – *хићина*, *лејоћиа* – *ружноћа*, *радосћ* – *срећа*) или, и то представља највећи број асоцијација, елементи ситуација везаних за одређени појам. Ту се добијена асоцијативна поља истовремено и слажу с речницима, али и од њих разилазе. Она потврђују речничке дефиниције, али нема потврда за све – мање позната или ретка подзначања једноставно не постоје у асоцијацијама (*мир* као „брашно” или *гуша* као „шупљина цеви ватреног оружја”). Поља показују неке компоненте ситуација које су и лексикографи одлучили да прикажу, али не увек и не сва: рецимо, *коса* је кроз разреде била неочекивано чест одговор на *лејоћиа*, и то пре свега под утицајем дечака, док се у РСАНУ не јавља ни у дефиницији, ни у примерима; неједнаки односи моћи видљиви су као извор *нећравде*, а они нису (довољно) наглашени у речницима.

Код поља која се мењају, попут *живоћиа*, *мира* и *наде*, али и *љубоморе*, промене не значе разилажење од стања у речницима, већ пре показују како се испитанички речник шири, а њихово схватање појмова означених испитиваним именицама, као и ситуација повезаних с њима, богати. Наоко упркос томе, временом одговори постају стереотипнији, тј. јачају они који су ту, те се испитаници као група приближавају у друштву доминантном схватању неких речи. До разилажења од речника долази када се општа асоцијативна поља разделе на она мушка и женска. Девојчице су доследно давале одговоре који су били окренутији друштву и, повезано с тиме, више у складу с речницима. Дечаци су били окренутији индивидуалном и телесном, те стереотипно мушким интересовањима, па су њихови одговори слабији и поседују елементе који се не налазе у речницима (рецимо, *фугбал* је чест дечачки одговор на *будућносћ*, *живоћ* и *усћех*).

6. ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ ОБРАДЕ АПСТРАКТНИХ ИМЕНИЦА У БУДУЋИМ ОПИСНИМ РЕЧНИЦИМА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Након прегледа домаћих и страних описних речника, те речника асоцијација, дошли смо до неколико предлога, које бисмо могли поделити у три групе: оне везане за саме физичке речнике, оне везане за електронске речнике и оне везане за вербалне асоцијације. Раније поменуте примере нећемо понављати.

Што се физичких речника самих по себи тиче, иако се слажемо с Даринком Гортан Премк да се посао мора завршити (приближно) онако како је започет (2000: 291), слажемо се с њом и да се око селекције речи које треба додати може нешто изменити у односу на почетно стање. То је, наравно, нешто за шта су сами лексикографи најстручнији, те ћемо са своје стране само поменути

да се у речницима страних језика који имају и новија издања може наићи на новија значења од којих су се нека јавила и у српском, што може послужити као инспирација за допуну: *живоћ* (у рачунарским играма) као „једна од више прилика за учешће” или *лејоџа* (у физици) као „квантно својство приписано доњем кварку” појављују се у Колинсовом, односно Вебстеровом речнику. Требало би проверити да ли примери заиста потврђују неко значење. Исто тако би требало пазити на то да полисемантичка структура буде унутар себе кохерентна. Напомене о бројивости могле би, као у Дудену, стајати уз одређена подзначења.

Електронски речници нуде мноштво занимљивих решења, поред оних које су претходници већ навели (Ивановић 2014б; Ивановић и др. 2016). Платформа *The Free Dictionary* нуди, на пример, претрагу и једноставним кликом на било коју реч на страни, што убрзава и олакшава кретање кроз речник. У оквиру једног уноса доступни су и речници синонима, преводи на различите језике, а на самој платформи постоје и енциклопедијски чланци, речи дана, као и игре и тестови, чиме се људи везују за сајт. Дуден даје на крају чланка и одељак за повезане речи, где је могуће одабрати и врсту речи за коју тражимо повезнице, а јаче везе су приказане већим словима (уз *Liebe* су ту и *romantisch, groß, sprechen, sehnen, Sex, Freundschaft*). Путем електронског речника могли би се, у засебним деловима, чак и прикупљати подаци.¹⁰ Тако би се могло испитати који је творбени модел просечног говорнику најближи кад се јави нова група појмова које треба именовати. Предлози надлежних тела би тиме били емпиријски засновани, а отпор према новом код говорника би вероватно био мањи. Могло би се испитати и да ли су нека значења или фразеологизми и даље живи у народу, као и колико су познати.

Везано и за интернет, и за вербалне асоцијације, платформа електронског речника могла би послужити истовремено и као платформа за брзо и релативно једноставно прикупљање великог броја асоцијација, као у пројекту Де Дејна и сарадника. Тиме би водила и до стварања мрежа претпостављеног менталног лексикона идеализованог просечног говорника, што би отворило простор за даља истраживања. Подмреже би се потом могле лако бирати на основу неких демографских података, што би даље могло послужити као инспирација лексикографима који би радили и на специфичнијим речницима (дечјем, речнику старијих, речнику девојчица или дечака и сл.). Из самих асоцијативних поља лексикографи би могли видети која су то значења говорницима најбитнија и рангирати их у складу с тим, где је могуће, унутар полисемантичке структуре. Такође, могли би видети, као што смо поменули код *нейравде* и односа моћи или *лејоџе* и косе, и које су то нијансе ситуационих оквира одређених појмова битне за њихов доживљај и потом на основу тога додати неку нијансу у дефиницију или изабрати добар илустративни пример.

¹⁰ Иако би с резултатима тако отворених анкета требало бити пажљив, те их вероватно пречистити од неозбиљних одговора. Но, то је случај и с другим видовима испитивања.

Ипак, делује нам да би највећа новина коју би вербалне асоцијације могле унети у речнике била следећа: претрага речника путем обратних асоцијација. Њој бисмо придружили и претрагу путем елемената дефиниција. Ово нам делује и као нешто што би било доста практично из угла обичних корисника. Лаици углавном речнике користе да би нашли значење потпуно непознате речи (нпр. *валов*), а претражују их и када већ донекле знају одређену реч, па би да провере колико је тачна њихова дефиниција, те можда ако желе да нађу неко подзначење или пример употребе. Но, често се деси да људи не знају одређену реч, али знају или осећају да би требало да постоји и долазе до ситуације „на врх језика”. У том случају добро би им дошла могућност да претраже речник користећи, рецимо, комбинацију *кориџо* + *свиња* + *јело*, што би као један од предлога у падајућем менију могло приказати и поменути *валов*. Ову могућност би могли користити и писци у потрази за речју која им се најбоље уклапа у текст. На пример, песник би могао тражити речи везане за различите типове љутње, а које су као делови синонимских низова раштркане под више одредница – оваква претрага би могла лако одједном понудити *инев*, *љуиња*, *бес*, *јароси*, *сриба*, *јег* итд. Овај тип претраге нисмо видели ни у једном од испитаних речника, тако да је могуће да би у питању била иновација и на ширем простору.

7. ЗАКЉУЧАК

Наши описни речници, а РСАНУ први међу њима, добро описују доминантна значења присутна у развоју „апстрактних” појмова код деце, ма колико ти појмови, њихова асоцијативна поља и сами чланци били разноврсни. Ипак, у току рада с различитим речницима, могли смо приметити и простор за њихово унапређење на више нивоа и у више праваца. Но, потпуно смо свесни да постоје одређена ограничења практичне природе, те да, као што је рекла проф. Гортан Премк, „лексикографски послови умногоне зависе од друштва у целини” (2000: 294) и „ако буде спремности друштва да финансира [...] и уважава лексикографске послове, биће и речника свих врста” (2017: 308). С тим речима можемо само да се сложимо.

ЛИТЕРАТУРА

Барсалу и др. 2018: L. W. Barsalou, L. Dutriaux, Ch. Scheepers, Moving Beyond the Distinction Between Concrete and Abstract Concepts, *Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences*, Vol. 373, Issue 1752, 2017.0144, 1–11.

- Бризбарт и др. 2014:** M. Brysbaert, A. B. Warriner, V. Kuperman, Concreteness ratings for 40 thousand generally known English word lemmas, *Behavior Research Methods* 46/3, 904–911.
- Гашић Павишић 1981:** S. Gašić-Pavišić, *Slobodne asocijacije reči kod dece. Karakteristike i pedagoške implikacije*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Prosveta.
- Гортан Премк 2000:** Д. Гортан Премк, О наредним задацима српске лексикографије стандардног језика, *Јужнословенски филолоџи* LVI/1–2, 289–294.
- Гортан Премк 2017:** Д. Гортан Премк, Српска лексикографија данас, *Јужнословенски филолоџи* LXXVIII/3–4, 291–313.
- Де Дејне и др. 2016:** S. De Deyne, S. Verheyen, G. Storms, Structure and Organization of the Mental Lexicon: A Network Approach Derived from Syntactic Dependency Relations and Word Associations, In: A. Mehler, A. Lücking, S. Banisch, Ph. Blanchard, B. Frank-Job (eds.), *Towards a Theoretical Framework for Analyzing Complex Linguistic Networks. Understanding Complex Systems*, Berlin, Heidelberg: Springer, 47–79, <https://doi.org/10.1007/978-3-662-47238-5_3>, 12. 12. 2018.
- Де Дејне и др. 2018:** S. De Deyne, D. J. Navarro, A. Perfors, M. Brysbaert, G. Storms, The “Small World of Words” English word association norms for over 12,000 cue words, *Behavior Research Methods*, 1–20, <<https://doi.org/10.3758/s13428-018-1115-7>>, 12. 12. 2018.
- Драгићевић 2007:** Р. Драгићевић, *Лексиколоџија српској језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ивановић 2014а:** Н. Ивановић, Лексикографски метајезик у Речнику САНУ, у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 195–231.
- Ивановић 2014б:** Н. Ивановић, Рачунарске технологије у српској лексикографији (могућности и перспективе), у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 249–290.
- Ивановић и др. 2016:** Н. Ивановић, М. Јакић, С. Ристић, Грађа Речника САНУ – потребе и могућности дигитализације у светлу савремених приступа, у: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.), *Лексиколоџија и лексиколоџија у светлу савремених прилика (зборник научних радова)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 133–154.
- Милекић и др. 1988:** S. Milekić, S. Tošić, A. Ćosić, J. Vučić, Analiza strukture odgovora na testu asocijativnih normi, *SOL* 3/1, 39–52.
- Петровић Дакић 2019:** А. Петровић Дакић, *Вербалне асоцијације и коинитивни развој ученика основне школе*, необјављена докторска теза. Речници доступни на <<https://sites.google.com/view/anapd/pocetna/asocijacije/>>.

- Пипер и др. 2005:** П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика (I део: од стимулуса ка реакцији)*, Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- Черкасова 2006:** Г. А. Черкасова, Квантитативне истраживања асоцијативних речника, *Језикова личност: текст, речник, слика света. К 70-годишњици члана-корреспондента РАН Јурија Николаевича Караулова*, Москва: Издаваштво РУДН, 378–388.

Извори

- АХД ⁵2011:** *American Heritage Dictionary of the English Language*, <<https://www.thefreedictionary.com/>>, 10. 8. 2024.
- БТС 1998:** *Большой толковый словарь русского языка: А-Я*, Санкт-Петербург: Норинт.
- ВКД 2010:** *Random House Kernerman Webster's College Dictionary*, <<https://www.thefreedictionary.com/>>, 10. 8. 2024.
- Дуден:** Dudenredaktion, *Duden online*, <<https://www.duden.de/node/63917/revision/697830>>, 11. 8. 2024.
- КЕД ¹²2014:** *Collins English Dictionary – Complete and Unabridged*, <<https://www.thefreedictionary.com/>>, 10. 8. 2024.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад – Загреб: Матица српска, Матица хрватска.
- РСАНУ 1959–:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Институт за српско(хрват)ски језик.
- РСЈ 2007:** *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- СРЈ 1981:** *Словарь русского языка*, Москва: Русский язык, Академия наук СССР, Институт русского языка.
- ТСРЈ 1995:** С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва: Азъ, Российская академия наук, Институт русского языка, Российский фонд культуры.

Ana Lj. Petrović Dakić

**TREATMENT OF ABSTRACT NOUNS
IN DESCRIPTIVE DICTIONARIES OF CONTEMPORARY SERBIAN**

Summary

Abstract concepts, and the words that denote them – for the most part, nouns – form a group that has a long tradition of study in philosophy, psychology, linguistics, but whose definition is also encountered by children in elementary school. However, defining that group and the status of its members is not always simple or clear, and therefore not stable. In order to study this group more closely, we compiled dictionaries of word associations of elementary school pupils (2nd–8th grade) from the Serbian-speaking area. As stimuli, we used 20 nouns representative of groups most often seen as “abstract”. We will determine whether and how the obtained associative fields match the elements of definitions from the descriptive dictionaries, whether they approach each other as children grow up, as well as whether the dictionaries correspond to either the boys’ or girls’ associations. Finally, based on the obtained findings, experience in working with word associations and insight into the descriptive dictionaries of three other languages, we will give recommendations that might be used in the further development of Serbian lexicography.

Keywords: abstract words, emotions, traits, lexicography, electronic dictionaries, word associations.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'374(082)(0.034.2)

811.163.41'373(082)(0.034.2)

БУДУЋНОСТ српске описне лексикографије [Електронски извор] /
приређивач Рајна Драгићевић. - Београд : Филолошки факултет Универзитета,
2025 (Београд : МАБ). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Nasl. s naslovnog ekrana. - Тираж 10. -
Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад.
- Summaries. - Регистри.

ISBN 978-86-6153-765-3

1. Драгићевић, Рајна, 1968- [приређивач, сакупљач]

а) Српски језик -- Лексикографија -- Зборници

б) Српски језик -- Лексика -- Зборници

COBISS.SR-ID 165224969